

به نافع خندرا

In The Name of God

دانشگاه سیستان و بلوچستان
تحصیلات تکمیلی

پایان نامه کارشناسی ارشد در رشته باستان شناسی

عنوان:

بررسی باستان شناختی در تل آتشی و محوطه‌های پیرامون آن-بم

استاد راهنما:

دکتر مهدی مرتضوی

استاد مشاور:

دکتر عمران گاراژیان

تحقیق و نگارش:

محمد رضا باهو

(این پایان نامه از حمایت مالی پروژه نجات بخشی ارگ بم و معاونت پژوهشی دانشگاه سیستان و

بلوچستان بهره مند شده است)

آبان ۱۳۸۸

بسمه تعالی

این پایان نامه با عنوان بررسی باستان شناختی در تل آتشی و محوطه های پیرامونی آن -بیم قسمتی از برنامه آموزشی دوره کارشناسی ارشد رشته باستان شناسی توسط دانشجو محمد رضا باهو با راهنمایی استاد پایان نامه دکتر مهدی مرتضوی تهیه شده است. استفاده از مطالب آن به منظور اهداف آموزشی با ذکر مرجع و اطلاع کتبی به حوزه تحصیلات تکمیلی دانشگاه سیستان و بلوچستان مجاز می باشد.

محمد رضا باهو

این پایان نامه چهار واحد درسی شناخته می شود و در تاریخ ۸۸/۸/۱ توسط هیئت داوران بررسی و درجه‌ی عالی به آن تعلق گرفت.

تاریخ	امضاء	نام و نام خانوادگی	
۸۸/۸/۱		دکتر مهدی مرتضوی	استاد راهنما:
۸۸/۸/۱		دکتر عمران گاراژیان	استاد مشاور:
۸۸/۸/۱		دکتر لیلا پاپلی یزدی	داور ۱:
۸۸/۸/۱		دکتر داود صارمی نایینی	داور ۲:
۸۸/۸/۱		دکتر کورش صالحی	نماینده تحصیلات تکمیلی:

تعهدنامه اصالت اثر

اینجانب محمد رضا باهو تأیید می‌کنم که مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل کار پژوهشی اینجانب است و به دستاوردهای پژوهشی دیگران که در این نوشته از آن استفاده شده است مطابق مقررات ارجاع گردیده است. این پایان‌نامه پیش از این برای احراز هیچ مدرک هم سطح یا بالاتر ارائه نشده است.

کلیه حقوق مادی و معنوی این اثر متعلق به دانشگاه سیستان و بلوچستان می‌باشد.

نام و نام خانوادگی دانشجو: محمد رضا باهو

امضاء

پیشکش به:

مادرم

که سرچشمه پاک ترین احساس است.

سپاسگزاری

و خدایی در این نزدیکی است...

من به سرچشمه خورشید نه خود بردم راه
ذره ای بودم و مهر تو مرا بالا برد

خدای بزرگ را سپاسگزارم که لطف او، مرا در راه اندیشه و اندیشیدن گذاشت. پیش از هر چیز، از مادر مهربان، خانواده گرانقدر خود و همسرم به سبب پشتیبانی و همراهی بنده در راه سترگ آموختن و اندیشیدن، صمیمانه قدردانی می کنم. همسرم، خانم بیتا بازیار از این سپاسگزاری سهمی ویژه دارد، همو که بهترین و بی همتاترین دارایی زندگی ام هست و خواهد بود، همسری فهمیده و مهربان که در طول نگارش این پایان نامه از آغاز تا انجام، به راستی که دلگرمی و همدم بود.

از آقای دکتر مهدی مرتضوی بابت راهنمایی پایان نامه نیز سپاسگزارم. به ثمر رسیدن این تحقیق که بخشی از فعالیت باستان شناختی هیات چشم انداز باستان شناسی دارستان در شهرستان بم بود، بدون زحمات سرپرست طرح و همکاران ارجمندم امکان پذیر نبود؛ در اینجا از استاد گرانمایه ام، آقای دکتر عمران گاراژیان بابت پیشنهاد موضوع و مشاوره پایان نامه بسیار قدردانم، ایشان از هیچ کمک و راهنمایی دریغ نکرده و پشتیبانی علمی و مالی این پایان نامه را مدیون ایشان هستم و شخصیت علمی ایشان را فراوان ارج می نهم. در هیات یاد شده دوستان و همکارانی خستگی ناپذیر یار و کنار من در کار میدانی بودند، از آقایان دکتر بهرام آجرلو، محسن دانا، مسعود رحمتی و همچنین خانم ها مژگان جایز، مریم دژم خوی، مریم شکویی و مریم نعیمی که در توفان شن و آب و هوای گرم تابستان کویر سرسختانه به کار طاقت فرسای گردآوری نمونه ها همت گماشتند، صمیمانه سپاسگزارم. از آقای اسکندر مختاری، رییس وقت پروژه نجات بخشی ارگ بم و نیز کادر زحمتکش اداری و خدماتی پروژه نیز تشکر می کنم. از استادان داور آقای دکتر داود صارمی و همچنین خانم دکتر لیلا پاپلی یزدی که قبول زحمت نموده و پایان نامه ام را داوری کرده و محک زدند نیز صمیمانه قدردانی می کنم.

از همه دوستان گرامیم آقایان نوذر حیدری، علی دریاب، محمد اقبال چهری، سید حسین مهدوی منش، حسین تارمیان و همکلاسی خوبم مرتضی عطایی سپاسگزارم. دو یار همیشگی دوران تحصیلم در دانشگاه جایگاه ویژه ای در همراهی، یاری و به واقع تحملم داشتند، از برادران مهربانم میثم شهنساری و افشین باوندپور فراوان و بی انتها سپاسگزارم، ایشان را هیچگاه فراموش نمی کنم... و خدایی در این نزدیکی است...

چکیده:

تل آتشی و محوطه‌های پیرامونی آن در حدود ۳۰ کیلومتری شرق شهرستان بم و در امتداد جاده آسفالتی که از بم به روستای دارستان منتهی می‌شود، قرار گرفته‌اند. این بررسی باستان‌شناختی با هدف اولیه‌ی شناخت دوره‌های فرهنگی منطقه‌ی بم به ویژه دشت دارستان صورت گرفته است. با توجه به این رویکرد، اقدام به نمونه برداری روشمند در چهار تپه‌ی دشت گردید، در هنگام نمونه برداری در مکان‌های منطقه، بازدید فراگیری از دیگر مکان‌های باستانی دشت نیز صورت گرفت، تا در تکمیل دیدگاه‌های نهایی و تحلیل‌های باستان‌شناسی و همچنین بازسازی چشم‌انداز فرهنگی و زیستی در پایان مورد استفاده قرار گیرد. داده‌های این پایان‌نامه در چند وجه گوناگون مورد پژوهش و مطالعه قرار گرفته‌اند. در این راستا گاهنگاری اولیه‌ی برای همه‌ی محوطه‌ها ارایه گردید؛ در مجموع، دوره‌های استقراری نوسنگی بی سفال به طور متوالی تا دوره‌ی مفرغ در تپه‌ها و به طور عمومی در دشت شناسایی گردید. بر اساس نتایج بدست آمده، الگوی استقراری در دشت الگوی خطی می‌باشد و از شرق دشت به سوی غرب، محوطه‌ها از دوره‌ی نوسنگی بی سفال آغاز و در دوره‌ی مفرغ به پایان می‌رسند. روش نمونه برداری در این پژوهش، به صورت روشمند بوده و در مجموع از ۵٪ عرصه‌ی اثر تپه‌ها داده‌های باستانی جمع‌آوری گردیده است. در این نوشتار، داده‌های محیط زیست و جغرافیایی نیز از دیدگاه چشم‌انداز باستان‌شناسی مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته‌اند.

واژگان کلیدی: بررسی باستان‌شناختی، نمونه برداری روشمند، چشم‌انداز باستان‌شناسی، تل آتشی،

دارستان، بم

فهرست مطالب

صفحه	عنوان
۱	فصل نخست: کلیات و روش شناسی
۲	۱-۱ کلیات
۲	۱-۱-۱ بیان مسأله، پرسش ها و فرضیه های پژوهش
۴	۱-۱-۲ اهداف
۵	۱-۱-۳ ضرورت و پیشینه مطالعات باستان شناسی
۵	۱-۱-۴ روش پژوهش و مطالعه ی سفال های گرد آوری شده
۱۲	۱-۱-۵ جمع بندی فصل نخست
۱۴	فصل دوم: توصیف داده های باستان شناسی در سه مقیاس استقرار داده و منطقه
۱۵	۱-۲ معرفی کلی مکان های پیش از تاریخی نمونه برداری شده و محل قرار گیری آنها
۱۷	۲-۲ توصیف داده های باستان شناسی
۱۷	۱-۲-۲ توصیف در مقیاس استقرارها (توصیف استقرار های نمونه برداری شده)
۱۷	۱-۲-۲-۱ تل آتشی (B4-86)
۱۹	۲-۲-۲-۱ تپه ی B1-87
۲۱	۲-۲-۲-۲ تپه ی B5-86

۲۲	B27-87 تپه‌ی ۴-۱-۲-۲
۲۳	۲-۲-۲ توصیف و گاهنگاری داده‌های سفالی مکان‌های نمونه برداری شده
۲۳	B1-87 سفال تپه‌ی ۱-۲-۲-۲
۲۴	۱-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی یک
۲۴	۲-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی دو
۲۴	۳-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی سه
۲۵	۴-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی چهار
۲۵	۵-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی پنج
۲۵	۶-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی شش
۲۶	۷-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی هفت
۲۶	۸-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی هشت
۲۶	۹-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی نه
۲۷	۱۰-۱-۲-۲-۲ کد شماره‌ی ده
۲۷	۱۱-۱-۲-۲-۲ کد سایر
۲۷	B1-87 تپه‌ی سفال گاهنگاری ۲-۲-۲-۲
۲۹	B5-86 سفال تپه‌ی ۳-۲-۲-۲
۳۰	۱-۳-۲-۲-۲ کد شماره‌ی یک

۳۰	۲-۲-۲-۳ کد شماره‌ی دو
۳۰	۲-۲-۲-۳ کد شماره‌ی سه
۳۱	۲-۲-۲-۴ کد شماره‌ی چهار
۳۱	۲-۲-۲-۵ کد شماره‌ی پنج
۳۲	۲-۲-۲-۶ کد شماره‌ی شش
۳۲	۲-۲-۲-۷ کد شماره‌ی هفت
۳۲	۲-۲-۲-۸ کد شماره‌ی هشت
۳۳	۲-۲-۲-۹ کد شماره‌ی نه
۳۳	۲-۲-۲-۱۰ کد شماره‌ی ده
۳۴	۲-۲-۲-۱۱ کد شماره‌ی یازده
۳۴	۲-۲-۲-۱۲ کد شماره‌ی دوازده
۳۴	۲-۲-۲-۱۳ کد شماره‌ی سیزده
۳۵	۲-۲-۲-۱۴ کد سایر
۳۵	۲-۲-۲-۴ گاهنگاری سفال تپه‌ی B5-86
۳۷	۲-۲-۲-۵ سفال تپه‌ی B27-87
۳۷	۲-۲-۲-۱ کد شماره‌ی یک
۳۷	۲-۲-۲-۲ کد شماره‌ی دو

- ۳۷ ۳-۵-۲-۲-۲ کد سایر
- ۳۷ ۶-۲-۲-۲ گاهنگاری سفال تپه ی B27-87
- ۳۸ ۳-۲-۲ توصیف و ترکیب داده های سنگی مکان های نمونه برداری شده
- ۴۱ ۱-۳-۲-۲ توصیف و ترکیب داده های سنگی تل آتشی
- ۴۳ ۱-۱-۳-۲-۲ محوطه مرکزی تل آتشی
- ۴۳ ۲-۳-۲-۲ توصیف و ترکیب داده های سنگی تپه ی B1-87
- ۴۹ ۳-۳-۲-۲ توصیف و ترکیب داده های سنگی تپه ی B5-86
- ۵۰ ۴-۳-۲-۲ توصیف و ترکیب داده های سنگی تپه ی B27-87
- ۵۱ ۴-۲-۲ پراکندگی نمونه ها
- ۵۲ ۵-۲-۲ جمع بندی بخش دوم
- ۵۲ ۳-۲ توصیف باستان شناختی منطقه دارستان
- ۵۳ ۱-۳-۲ توصیف کلی استقرارهای اطراف شاخه شرقی پشترود
- ۵۴ ۲-۳-۲ توصیف کلی استقرارهای شاخه جنوبی پشترود
- ۵۵ ۳-۳-۲ توصیف کلی استقرارهای شمالی پشترود
- ۵۶ ۴-۳-۲ جمع بندی بخش سوم
- ۵۷ ۴-۲ خلاصه و جمع بندی فصل دوم
- ۱۶۱ فصل سوم- بافتار طبیعی و چشم انداز باستان شناسی دارستان

- ۱۶۲ ۱-۳ پیش در آمد
- ۱۶۳ ۲-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی در مقیاس استقرار
- ۱۶۴ ۱-۲-۳ استقرار تل آتشی
- ۱۶۶ ۲-۲-۳ استقرار B1-87
- ۱۶۸ ۳-۲-۳ استقرار B5-86
- ۱۶۹ ۴-۲-۳ استقرار B27-87
- ۱۷۰ ۵-۲-۳ خلاصه و جمع بندی بخش نخست
- ۱۷۱ ۳-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی در مقیاس ناحیه، شاخه های شرقی، جنوبی و شمالی پشتروود
- ۱۷۲ ۱-۳-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی شاخه ی شرقی پشتروود
- ۱۷۳ ۲-۳-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی شاخه ی جنوبی پشتروود
- ۱۷۳ ۳-۳-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی شاخه شمالی پشتروود
- ۱۷۴ ۴-۳-۳ خلاصه و جمع بندی بخش دوم
- ۱۷۵ ۴-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی در مقیاس منطقه
- ۱۸۰ ۱-۴-۳ چشم انداز طبیعی و فرهنگی استقرار های پیش از تاریخ منطقه دارستان
- ۱۸۲ ۲-۴-۳ خلاصه و جمع بندی بخش سوم
- ۱۸۳ ۵-۴ خلاصه و جمع بندی فصل سوم

۱۸۷	فصل چهارم- ارزیابی فرضیه ها (نتیجه گیری) و پیشنهادها
۱۸۸	۱-۴ پیش در آمد
۱۸۸	۲-۴ گاهنگاری و توالی زمانی و مکانی استقرار های نمونه برداری شده
۱۹۰	۳-۴ الگوی استقراری تل آتشی و محوطه های پیرامونی
۱۹۱	۴-۴ سفال پیش از تاریخ منطقه ی دارستان
۱۹۲	۵-۴ نتیجه گیری
۱۹۳	۶-۴ پیشنهادها
۱۹۴	کتابنامه:

فهرست جدول ها

صفحه	عنوان جدول
۷۳	جدول ۱-۲. تعداد، پراکندگی و درصد کد های سفالی در مربع های تپه‌ی B1-87
۷۶	جدول ۲-۲. تعداد، پراکندگی و درصد کد های سفالی در مربع های تپه‌ی B5-86
۸۸	جدول ۳-۲. تعداد، پراکندگی و درصد کد های سفالی در مربع های تپه‌ی B27-87
۸۹	جدول ۴-۲. گاهنگاری سفال های شاخص تپه های نمونه برداری شده دارستان
۱۱۴	جدول ۵-۲. مصنوعات سنگی حاصل از نمونه برداری B1-87
۱۱۶	جدول ۶-۲. مصنوعات سنگی استقرار B5-86
۱۲۷	جدول ۷-۲. مصنوعات سنگی استقرار B27-87
۱۲۸	جدول ۸-۲. آمار سنگ ابزارهای به دست آمده از نمونه برداری محوطه B1-87
۱۲۹	جدول ۹-۲. آمار سنگ ابزارهای به دست آمده از نمونه برداری محوطه B27-87
۱۳۰	جدول ۱۰-۲. آمار سنگ ابزارهای به دست آمده از نمونه برداری محوطه B5-86
۱۳۱	جدول ۱۱-۲. ترکیب انواع سنگ مادرهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی محوطه B1-87
۱۳۱	جدول ۱۲-۲. ترکیب انواع سنگ مادرهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی محوطه B5-86
۱۳۱	جدول ۱۳-۲. ترکیب انواع سنگ مادرهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی محوطه B27-87
۱۳۲	جدول ۱۴-۲. مشخصات ابزارهای طراحی شده

فهرست نمودارها

صفحه	عنوان نمودار
۱۵۱	نمودار ۱-۲. درصد کد های سفالی تپه‌ی B1-87
۱۵۱	نمودار ۲-۲. درصد کد های سفالی تپه‌ی B5-86
۱۵۲	نمودار ۳-۲. درصد کد های سفالی تپه‌ی B27-87
۱۵۲	نمودار ۴-۲. پراکنش مصنوعات سنگی استقرار تل آتشی
۱۵۳	نمودار ۵-۲. توزیع فراوانی نوع برداشته های مجموعه مصنوعات تراشه سنگی استقرار تل آتشی
۱۵۳	نمودار ۶-۲. توزیع فراوانی نوع ابزارهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی استقرار تل آتشی
۱۵۴	نمودار ۷-۲. توزیع فراوانی ابزارهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی استقرار تل آتشی
۱۵۵	نمودار ۸-۲. نسبت پراکنش مصنوعات سنگی پیرامون به مرکز در استقرار تل آتشی
۱۵۵	نمودار ۹-۲. نسبت برداشته های مصنوعات سنگی پیرامون به مرکز در استقرار تل آتشی
۱۵۶	نمودار ۱۰-۲. نسبت ابزار های پیرامون به مرکز محوطه در استقرار تل آتشی
۱۵۷	نمودار ۱۱-۲. پراکنش مصنوعات سنگی به دست آمده از نمونه برداری محوطه B1-87
۱۵۷	نمودار ۱۲-۲. توزیع فراوانی ابزارهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی محوطه B1-87
۱۵۸	نمودار ۱۳-۲. پراکنش مصنوعات سنگی به دست آمده از نمونه برداری محوطه B5-86
۱۵۸	نمودار ۱۴-۲. پراکنش مصنوعات سنگی به دست آمده از محوطه B27-87

نمودار ۲-۱۵. تفاوت فراوانی مجموع مصنوعات سنگی قابل شمارش و NAS در مجموعه های مصنوعات

۱۵۹

سنگی به دست آمده از محوطه های B1-87، B5-86 و B27-87

۱۶۰

نمودار ۲-۱۶. توزیع فراوانی ابزارهای مجموعه مصنوعات تراشه سنگی محوطه B5-86

فهرست نقشه ها

صفحه	عنوان نقشه
۵۹	نقشه‌ی ۱-۲. موقعیت شهرستان بزم و ناحیه دارستان
۶۰	نقشه‌ی ۲-۲. موقعیت دارستان و محدوده بررسی شده در شرق شهرستان بزم
۶۱	نقشه‌ی ۳-۲. ناهمواری نگاری تل آتشی و محیط طبیعی
۶۲	نقشه‌ی ۴-۲. ناهمواری نگاری تپه‌ی B1-87
۶۳	نقشه‌ی ۵-۲. ناهمواری نگاری تپه‌ی B5-86
۶۴	نقشه‌ی ۶-۲. ناهمواری نگاری تپه‌ی B27-87
۶۵	نقشه‌ی ۷-۲. نمایش پراکنش ابزارهای سنگی در واحد‌های نمونه برداری شده تپه‌ی B1-87
۶۶	نقشه‌ی ۸-۲. نمایش پراکنش ابزارهای سنگی در واحد‌های نمونه برداری شده تپه‌ی B5-86
۶۷	نقشه‌ی ۹-۲. نمایش پراکنش ابزارهای سنگی در واحد‌های نمونه برداری شده تپه‌ی B27-87

فهرست تصاویر

صفحه	عنوان تصویر
۶۸	تصویر ۱-۲. عکس هوایی موقعیت دارستان و قرار گیری مکان های نمونه برداری شده در دشت
۶۸	تصویر ۲-۲. عکس هوایی تل آتشی (شمال غرب دارستان)
۶۹	تصویر ۳-۲. عکس هوایی موقعیت قرار گیری تل آتشی و تپه B1-87
۶۹	تصویر ۴-۲. عکس هوایی موقعیت قرار گیری تپه های B1-87 و B5-86 و B27-87
۷۰	تصویر ۵-۲. نمای عمومی تل آتشی، دید از جنوب
۷۰	تصویر ۶-۲. نمای عمومی تپه ی B1-87، دید از جنوب
۷۱	تصویر ۷-۲. نمای عمومی تپه ی B5-86، از غرب
۷۱	تصویر ۸-۲. نمای عمومی تپه ی B27-87، دید از غرب
۷۲	تصویر ۹-۲. کوره ی میانه تپه ی B27-87، دید از غرب
۷۲	تصویر ۱۰-۲. کوره ی میانه تپه ی B27-87، دید از جنوب
۹۷	تصویر ۱۱-۲. کد های سفالی فاقد شاخص در تپه ی B1-87
۱۸۴	تصویر ۱-۳. موقعیت عوارض طبیعی و انسانی در شرق شهرستان بم
۱۸۴	تصویر ۲-۳. موقعیت تل آتشی نسبت به رودخانه پشترود
۱۸۵	تصویر ۳-۳. موقعیت تپه های B1-87 و B5-86 و B27-87 نسبت به یکدیگر و رودخانه پشترود

۱۸۵

تصویر ۳-۴. ناحیه های چشم اندازی در منطقه دارستان

۱۸۶

تصویر ۳-۵. کوهستان های پیرامون دارستان